

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Ograniczenia dostępu do książek z domeny publicznej w środowisku cyfrowym

Author: Agnieszka Łakomy-Chłosta

Citation style: Łakomy-Chłosta Agnieszka. (2017). Ograniczenia dostępu do książek z domeny publicznej w środowisku cyfrowym. "Nowa Biblioteka" Nr 3 (2017), s. 69-79.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Agnieszka Łakomy-Chłosta

Zakład Historii Książki i Bibliotek
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: a.lakomy@interia.pl

Ograniczenia dostępu do książek z domeny publicznej w środowisku cyfrowym

Abstrakt: W 2012 r. w Nowej Zelandii przeprowadzono badania na temat ograniczeń dostępu do zdigitalizowanych elektronicznych wersji książek drukowanych, do których wygasły już prawa autorskie. Badania wykazały, że organizatorzy repozytoriów i bibliotek cyfrowych nie zawsze orientują się w stanie prawnym zamieszczanych w zasobach pozycji i wprowadzają różne ograniczenia dostępu do nich. Są to ograniczenia zarówno techniczne, jak i prawne. Uzyskane wyniki stały się bodźcem do przeprowadzenia podobnych badań w odniesieniu do polskich książek z domeny publicznej. Ich celem była odpowiedź na pytanie, czy i na polskie książki z domeny publicznej, umieszczane w środowisku cyfrowym, nakłada się ograniczenia wykorzystania. W artykule przedstawiono założenia metodologiczne i szczegółowe wyniki przeprowadzonych badań.

Słowa kluczowe: Biblioteka cyfrowa. Domena publiczna. Książki elektroniczne. Ograniczenia dostępu. Repozytorium

Instytucje kultury, nauki i sztuki coraz częściej używają technologii informacyjnych w ramach działań związanych z udostępnianiem ich zbiorów. W tym celu tworzone są serwisy zawierające książki elektroniczne, które nie różnią się strukturą tekstu od ich wersji drukowanej. Jednym z warunków wykorzystania publikacji w takich serwisach jest uregulowana sytuacja prawna danego dokumentu. Najczęściej udostępniane są dokumenty, do których wygasły już prawa majątkowe. Są one dobrem wspólnym całego społeczeństwa i jako takie należą do domeny

publicznej¹. Wprowadzenie pojęcia domeny publicznej zagwarantowało społeczeństwu dostęp do nauki, edukacji i kultury poprzez dzieła, z których korzystać można bez ograniczeń, ponieważ twórczość ta nie jest już chroniona prawami majątkowymi. Przez domenę publiczną na kanwie prawa rozumie się więc abstrakcyjny zbiór utworów, które nie są kontrolowane, zabezpieczone czy zawłaszczone przez kogoś na mocy systemu monopoli prawnoprawnych (*Co to jest domena*). Oznacza to, że można nieodpłatnie i w dowolnym celu korzystać z utworu z domeny publicznej. Pojęcie to nie zostało wpisane do polskiego prawodawstwa, jednak zgodnie z aktualnymi przepisami po upływie 70 lat od śmierci twórcy i współtwórców utworu wygasają prawa majątkowe do niego, a utwór trafia właśnie do domeny publicznej. Wagę jej istnienia podkreśla *Manifest domeny publicznej* ogłoszony przez konsorcjum Communia. Według niego

domena publiczna leży u podstaw naszej świadomości, wyrażonej przez wspólnotę wiedzy i kultury. Jest surowcem, dzięki któremu tworzymy nową wiedzę i dzieła kultury. Zdrowa i prosperująca domena publiczna jest niezbędna dla zapewnienia społecznego i ekonomicznego dobrobytu naszych społeczeństw (*Co to jest domena*).

Choć dostęp do książek funkcjonujących w domenie publicznej nie powinien być niczym ograniczany, w praktyce zdarzają się sytuacje, kiedy użytkownik biblioteki cyfrowej, korzystając z plików w niej zamieszczonych, spotyka się z obostrzeniami. Potwierdzają to badania przeprowadzone przez naukowców w Nowej Zelandii, dotyczące restrykcji w udostępnianiu książek z nowozelandzkiej domeny publicznej w środowisku cyfrowym (Clark, Chawner, 2014). Powstało pytanie, czy również polskie książki z domeny publicznej, udostępniane w różnego typu repozytoriach cyfrowych, są w nich umieszczane z ograniczeniami dla użytkowników. By znaleźć na nie odpowiedź, przeprowadzono badania, stosując podobne założenia metodologiczne, jak te wykorzystywane w Nowej Zelandii. Głównym celem było sprawdzenie obecności cyfrowych wersji książek z polskiej domeny publicznej w bibliotekach i repozytoriach cyfrowych oraz ustalenie, według jakich zasad czytelnicy mogą z nich korzystać. Badaniu poddano 100 tytułów książek wy-

¹ Na domenę publiczną składają się: „zasoby wspólne, jak dziedzictwo kulturowe, wspólny język, wspólna wiedza i wymieniane informacje, środowisko naturalne i krajobraz” (*Co to jest domena*).

branych metodą doboru losowego z elektronicznej wersji Bibliografii Estreichera, a dokładnie z jej III części – staropolskiej², co dawało gwarancję, że wszystkie wybrane tytuły znajdują się już w domenie publicznej. Obecność tytułów z próby badawczej sprawdzano w 4 serwisach udostępniających pełne teksty dokumentów: Polona³, Projekt Gutenberg⁴, Internet Archive⁵, Google Books⁶, oraz w polskich bibliotekach cyfrowych należących do Federacji Bibliotek Cyfrowych⁷. Aby dotrzeć do informacji o ich zasobie, skorzystano z wyszukiwarki zasobów, dostępnej na stronie Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC)⁸. Wyniki analizowano pod kątem ograniczeń dostępu do zdigitalizowanych egzemplarzy. Wyróżniono 4 kategorie udostępniania książek elektronicznych z domeny publicznej w badanych repozytoriach: brak dostępu do zawartości, częściowy dostęp (np. kilka stron), pełny podgląd, ale brak możliwości po-

² Część staropolska obejmuje publikacje od XV do XVIII stulecia. Spośród 100 wybranych losowo do badania tytułów 50 pochodziło z XVIII w., 38 – z XVII w., a 12 – z XVI w.

³ Biblioteka cyfrowa Polona jest inicjatywą Biblioteki Narodowej, funkcjonującą od 2006 r. Umieszczane są w niej dokumenty z kolekcji organizatora, ale także innych polskich instytucji. Do wyszukiwania używany jest portal 2.0, który umożliwia użytkownikowi znaczną interakcję. Możliwe jest przeszukiwanie kolekcji, tworzenie własnych kolekcji opartych na zbiorach BN, tworzenie notatek do obiektów, dzielenie się nimi z innymi użytkownikami i komentowanie w serwisach społecznościowych (*Cyfrowa; O Polonie*).

⁴ Projekt Gutenberg to jeden z najstarszych projektów digitalizujących dziedzictwo kulturowe ludzkości. Został założony w 1971 r. przez Michaela Harta. Zawiera ponad 53 tys. książek, publikacje w języku polskim są jednak nieliczne (*Free*).

⁵ Internet Archive to organizacja non profit założona w San Francisco w 1996 r. Zajmuje się archiwizacją Internetu, gromadzi teksty, filmy wideo, nagrania audio, oprogramowanie, a także obrazy, i udostępnia je w Internecie (*About*).

⁶ Początki prac koncepcyjnych nad projektem firmy Google dotyczącym udostępniania książek w środowisku cyfrowym sięgają 2002 r. Rozpoczęcie projektu Google Print podano do publicznej wiadomości w 2004 r., w kolejnym roku zmieniono jego nazwę na Google Books. W projekcie uczestniczyli m.in. przedstawiciele Uniwersytetów: Oksfordzkiego, Harvarda i Stanforda. Obecnie funkcjonuje program partnerski dla wydawców oraz program skierowany do bibliotek – Library Project, w ramach którego współpracujące biblioteki wprowadzają swoje zbiory do serwisu (*Informacje*).

⁷ Badania przeprowadzono w listopadzie i grudniu 2016 r.

⁸ Za FBC odpowiada Zespół Bibliotek Cyfrowych Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego, a operatorem jest Federacja Bibliotek Cyfrowych – Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN. Obecnie przeszukuje zasoby 131 repozytoriów i bibliotek cyfrowych, udostępniając łącznie ponad 4,3 mln pozycji, w tym większość w otwartym dostępie (*Lista; O FBC*). FBC agreguje także Polonę, jednak w wynikach badań uwzględniono tylko wyszukiwania w innych bibliotekach cyfrowych. Polona przeszukiwana była przy użyciu jej własnej wyszukiwarki.

brania, pełny podgląd z możliwością pobrania. Kolejnym krokiem było sprawdzenie, w jaki sposób regulowane jest w badanych repozytoriach wykorzystanie książek dostępnych w pełnym podglądzie pod kątem zapisów regulaminowych i licencyjnych oraz z uwzględnieniem ograniczeń technologicznych⁹. W wypadku tych drugich chodziło np. o obowiązek logowania się przy pobieraniu wybranej książki. Wyniki badań pokazały, że na 100 poszukiwanych tytułów w badanych repozytoriach znalazły się 23 rekordy informujące o nich, w tym 22 uzupełnione o zdigitalizowane teksty książek. Jeden rekord obejmował tylko opis bibliograficzny, bez pełnego tekstu. Niekiedy jeden tytuł dostępny był w kilku badanych serwisach. Dodatkowo zdarzało się, że niektóre pozycje reprezentowane były w danej bazie w kilku egzemplarzach. Biblioteki digitalizowały bowiem kilka egzemplarzy nawet tego samego wydania¹⁰. Ogółem dla czytelnika dostępne były 54 egzemplarze 22 tytułów znalezionych w analizowanych bazach danych. Poprzez interfejs FBC odnaleziono skany poszukiwanych tytułów aż w 13 bibliotekach cyfrowych. Było to 17 tytułów w 28 egzemplarzach. Dość liczną reprezentację książek z polskiej domeny publicznej posiadała także Polona – 8 pozycji w 10 egzemplarzach. Google Books zamieściło rekordy 4 tytułów w 11 egzemplarzach, a Internet Archive tylko jedną pozycję w jednym egzemplarzu. Żaden z poszukiwanych tytułów nie znalazł się w Projekcie Gutenberg.

Spśród 22 poszukiwanych tytułów 17 rejestrowanych jest tylko w jednym repozytorium, 3 tytuły znajdują się jednocześnie w dwóch bazach, a 3 – w trzech serwisach. Siedem bibliotek cyfrowych podawało informację o jednym tytule.

Najbardziej restrykcyjnym repozytorium okazało się Google Books – ponad 45% tytułów rejestrowanych z próby badawczej istniało tylko w postaci opisu bibliograficznego, bez dostępu do zawartości. Pozostałe analizowane bazy danych dawały dostęp do skanów, z tym że w wypadku bibliotek cyfrowych agregowanych przez FBC dwukrotnie niemożliwe było pobranie pozycji na własny dysk. Szczegółowe dane o ograniczeniach dostępu pokazano w tabeli 1.

⁹ Przepisami prawnymi regulującymi funkcjonowanie bibliotek cyfrowych są: *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*, *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych* oraz *Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych*. Ustawa o bibliotekach z jednej strony daje możliwość tworzenia różnego typu repozytoriów cyfrowych, z drugiej nakłada znaczne ograniczenia doboru digitalizowanych źródeł, co jest związane z ochroną praw autorskich. Ustawa o ochronie baz danych pozwala na objęcie tworzonych zbiorów zakazem pobierania i wtórnego wykorzystania zarówno fragmentów, jak i całości (Szczepańska).

¹⁰ W wypadku takiej pozycji analizowano sygnatury digitalizowanych pozycji, co pozwoliło na stwierdzenie, że w danej bazie są skany kilku egzemplarzy tego samego tytułu.

Tabela 1. Ograniczenia dostępu

Repozytorium	Brak dostępu do zawartości	Częściowy dostęp	Pełny podgląd, zablokowane pobranie	Pełny podgląd, możliwość pobrania
Armarium. Dominikańska Biblioteka Cyfrowa (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (1)
Biblioteka Cyfrowa Diecezji Legnickiej (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (1)
Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	100% (1)	0% (0)
Biblioteka Cyfrowa Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (1)
Cyfrowa Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu (2/2 egz.)	0% (0)	0% (0)	50% (1)	50% (1)
Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (2/7 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (7)
Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa (3/4 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (4)
Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (1)
Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (1)
Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (1)
Rolnicza Biblioteka Cyfrowa (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (1)
Śląska Biblioteka Cyfrowa (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (1)
Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa (6/6 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (6)
Google Books (4/11 egz.)	45,45% (5)	0% (0)	0% (0)	54,55% (6)
Internet Archive (1/1 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (1)
Polona (8/10 egz.)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (10)
Projekt Gutenberg (0)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	0% (0)

Źródło: Opracowano na podstawie danych pozyskanych w trakcie badań.

W przypadku tytułów oferowanych w badanych repozytoriach ważny był sposób ograniczenia ich wykorzystania przez użytkowników. Podstawową regulacją, którą wprowadzają organizatorzy analizowanych baz danych, są różnego typu umowy licencyjne i regulaminy. Przeanalizowano zapisy licencyjne poszczególnych bibliotek cyfrowych. W 9 z nich taką informację wprowadzono na poziomie metadanych w kategorii prawo. W Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej na dole każdej wyświetlanej strony umieszczono następującą informację: „Udostępniane zasoby podlegają ochronie prawnej zgodnie z zapisami »Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych« (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 z późniejszymi zmianami). Bez ograniczeń można korzystać z utworów należących do domeny publicznej” (*Najczęściej*). Trzy biblioteki przygotowały bardziej szczegółowe wpisy regulujące wykorzystanie książek elektronicznych. W Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego zakazano korzystania ze skanów w niej umieszczonych w przedsięwzięciach komercyjnych. Jeśli ktoś miałby taki zamiar, musi uzyskać zgodę Biblioteki i uiścić stosowną opłatę zgodną z cennikiem. Według regulaminu możliwe jest za to wykorzystywanie książek elektronicznych w celach naukowych i do własnego użytku, jednak gdyby ktoś chciał umieścić skan na stronie WWW, powinien podać źródło i poinformować o tym fakcie Bibliotekę, w niektórych sytuacjach może ona bowiem nie wyrazić na to zgody (*Regulamin korzystania*). Dwie kolejne (Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie), powołując się na ustawę o ochronie baz danych (Dz.U. z dnia 9 listopada 2001 r.), określają, że wolno korzystać z istotnej, co do jakości lub ilości, części rozpowszechnionej bazy danych:

- do własnego użytku osobistego;
- w charakterze ilustracji, w celach dydaktycznych lub badawczych, ze wskazaniem źródła, jeżeli takie korzystanie jest uzasadnione niekomercyjnym celem, dla którego wykorzystano bazę;
- do celów bezpieczeństwa wewnętrznego, postępowania sądowego lub administracyjnego (*Regulamin Biblioteki; Zasady*).

Wykorzystane obiekty należy opatrywać źródłem. W Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej można otrzymać nieodpłatnie pliki źródłowe od instytucji skanujących poszczególne pozycje. Z kolei w Bibliotece Cyfrowej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie pozyskanie bezstratnych kopii dokumentów jest odpłatne. Dodatkowo w regulaminie umieszczono informację o konieczności uzyskania zgody dyrekcji Biblioteki na komercyjne wykorzystanie skanów (*Regulamin Biblioteki*).

Polona nie podała informacji o ograniczeniach prawnych korzystania z plików lub ich braku. Informacje o chroniących poszczególne tytuły regulacjach znajdują się na poziomie metadanych. Z kolei na stronie Internet Archive, w warunkach korzystania podkreślono, że z zasobów można korzystać tylko w celach naukowych i badawczych. Bardziej szczegółowe regulacje lub licencje mogą być zapisane w metadanych dokumentów. W regulacjach zamieszczonych na stronie Projektu Gutenberg znalazła się informacja, że obiekty cyfrowe dostępne w tej bazie nie są chronione prawem autorskim USA, jednak w razie korzystania z bazy w innym kraju to czytelnik powinien sprawdzić, czy na jego terenie obowiązuje ochrona prawna. Teksty z Projektu Gutenberg można wykorzystywać zgodnie z licencją, której dokładna treść znajduje się na stronie internetowej (*Terms*). Ostatnia badana baza danych, Google Books, nie podaje wprost zasad dotyczących wykorzystania skanów książek z domeny publicznej, jedynie w regulaminie sklepu Google Play można znaleźć informacje o korzystaniu z treści przez osobę, która pobrała ją bez możliwości przekazywania innym (*Warunki*).

Jednak najbardziej interesujące okazały się szczegółowe postanowienia zamieszczane w metadanych poszczególnych rekordów, będące niejako uzupełnieniem regulacji ogólnych, wypracowanych w poszczególnych serwisach. Okazało się, że większość tytułów była udostępniana na podstawie otwartych licencji Creative Commons 1.0. Utwór chroniony tego typu licencją został zidentyfikowany jako niepodlegający znanym ograniczeniom prawa autorskiego, łącznie z prawami pokrewnymi lub podobnymi (*Znak*) i może być kopiowany, rozpowszechniany, odtwarzany i wykonywany, nawet w celach komercyjnych (*Public*). Należy podkreślić, że ponad 25% publikacji z polskich bibliotek cyfrowych przeszukiwanych przez FBC oznaczono jako chronione prawami zastrzeżonymi. Szczegółowe dane podano w tabeli 2.

Kolejnym badanym aspektem były technologiczne ograniczenia wykorzystania skanowanych dzieł. Ograniczenia takie wprowadzono przede wszystkim przy pobieraniu plików na własny sprzęt komputerowy. W większości badanych baz istnieje taka możliwość. Specyficzne rozwiązanie w tej kwestii wprowadziło Google Books, pobranie odbywa się bowiem poprzez sklep Google Play po zalogowaniu. Z kolei Polona oferuje czytelnikom 2 formaty plików do pobrania. Niektóre pozycje udostępniane są jako pliki PDF do pobrania bez ograniczeń (2 egz.), dodatkowo w wypadku każdego skanu po zalogowaniu użytkownik może pobierać pojedyncze strony w formacie JPG.

Tabela 2. Ograniczenia wykorzystania z punktu widzenia regulacji prawnych

Repozytorium	Dostęp otwarty, prawa zastrzeżone	Dostęp otwarty, np. Creative Commons 1.0
Armarium. Dominikańska Biblioteka Cyfrowa (1 egz.)	0% (0)	100% (1)
Biblioteka Cyfrowa Diecezji Legnickiej (1 egz.)	100% (1)	0% (0)
Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego (1 egz.)	0% (0)	100% (1)
Biblioteka Cyfrowa Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie (1 egz.)	0% (0)	100% (1)
Cyfrowa Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu (2 egz.)	50% (1)	50% (1)
Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (7 egz.)	71,43% (5)	28,57% (2)
Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa (4 egz.)	0% (0)	100% (2)
Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa (1 egz.)	0% (0)	100% (1)
Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa (1 egz.)	100% (1)	0% (0)
Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych (1 egz.)	0% (0)	100% (1)
Rolnicza Biblioteka Cyfrowa (1 egz.)	100% (1)	0% (0)
Śląska Biblioteka Cyfrowa (1 egz.)	0% (0)	100% (1)
Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa (6 egz.)	33,33% (2)	66,67% (4)
Google Books (6 egz.)	b.d.	b.d.
Internet Archive (1 egz.)	0% (0)	100% (1)
Polona (10 egz.)	0% (0)	100% (10)
Projekt Gutenberg (0)	0% (0)	0% (0)

Źródło: Opracowano na podstawie danych pozyskanych w trakcie badań.

W trakcie badań okazało się, że liczba zdigitalizowanych tytułów z próby badawczej nie jest duża. W badanych źródłach znalazły się tylko 22 tytuły spośród 100, co dało 22%. Co więcej, kilka tytułów reprezentowanych było w kilku serwisach, a nawet w tym samym serwisie zamieszczone były skany kilku tradycyjnych egzemplarzy tego samego

tytułu. Przykładem takiej sytuacji jest pozycja pt. *Scripta inter sereniss. principem Archiducem Maximilianum, &c. & ordines regni Cracouiae congregatos, posteriora*, która pojawiła się w 4 bibliotekach cyfrowych przeszukiwanych przez wyszukiwarkę FBC (8 egz.), Google Books (4 egz.) i Polonę (2 egz.). Są to wprawdzie różne wersje tego samego wydania, ale w ich ramach także są powtórzenia: trzykrotnie pojawia się wersja A i B, dwukrotnie C. W Bibliotece Jagiellońskiej i Google Books nie zamieszczono informacji o wersji skanów. Dodatkowo należy zaznaczyć, że tylko w dwóch przypadkach w skanach znajdowały się znaki proveniencyjne. Można się więc zastanawiać, czy uzasadnione ekonomicznie jest skanowanie tych samych wersji wydań, które nie posiadają znaków szczególnych. W zamian można by było wprowadzić do sieci inny tytuł. Pokazuje to, że zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym warto byłoby pomyśleć o sposobie regulowania zbiorów wybieranych do digitalizacji, aby nie tracić środków na książki już zeskanowane przez inne instytucje.

Głównym aspektem prowadzonych badań była analiza ograniczeń obejmujących wykorzystanie skanów książek z domeny publicznej. Okazało się, że aż w 11 egzemplarzach na poziomie metadanych zaznaczono, że prawa do nich są zastrzeżone. Daje to 24,44% ogółu dostępnych egzemplarzy. Taka postawa organizatorów serwisów może być podyktowana dużymi kosztami przygotowania skanów oraz chęcią ochrony włożonych nakładów finansowych i pracy. W kilku wypadkach, mimo że w metadanych zamieszczono informację o ich wykorzystaniu na zasadach licencji Creative Commons 1.0, to zapisy regulaminowe i licencyjne szczegółowo podkreślają, iż wykorzystanie odbywać się może tylko w celach niekomercyjnych lub naukowych. Takie ograniczenia można wprowadzić, uznając bibliotekę cyfrową za bazę danych i powołując się na zapisy ustawy o ochronie baz danych. Jest to jednak sytuacja myląca dla użytkownika, gdyż przypisana do egzemplarza licencja Creative Commons 1.0 pozwala także na wykorzystanie komercyjne. Czy ważniejsze są wówczas zapisy ogólnych regulaminów korzystania z serwisu, czy szczegółowa informacja prawna zamieszczona w metadanych? Z kolei Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa podaje, że korzystanie z utworów odbywa się na zasadach zgodnych z ustawą o ochronie praw autorskich i prawach pokrewnych, a mimo to przy 5 egzemplarzach wprowadza zapis: prawa zastrzeżone w metadanych.

Różne zasady i ustalenia poszczególnych bibliotek cyfrowych mogą dezorientować ich użytkowników, a także utrudniać wykorzystanie poszczególnych materiałów.

Literatura

- About the Internet Archive. Pobrane z: <https://archive.org/about/> (12.01.2017).
- CBN Polona. Pobrane z: <http://www.bn.org.pl/zasoby-cyfrowe-i-linki/cbn-polona/> (12.01.2017).
- Clark, A., Chawner, B. (2014). Enclosing the public domain: the restriction of public domain books in a digital environment. *First Monday* 19 (6). Pobrane z: firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/4975/4089 (12.01.2017).
- Co to jest domena publiczna? Pobrane z: <http://domenapubliczna.org/co-to-jest-domena-publiczna/> (12.01.2017).
- Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona. W: Wikipedia. Pobrane z: https://pl.wikipedia.org/wiki/Cyfrowa_Biblioteka_Narodowa_Polona (12.01.2017).
- Free ebooks by Project Gutenberg. Pobrane z: http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page (12.01.2017).
- Informacje o Google Books. Pobrane z: <https://books.google.pl/intl/pl/googlebooks/facts.html> (12.01.2017).
- Kwestie prawne. Pobrane z: <http://fbc.pionier.net.pl/pro/informacje-ogolne/kwestie-prawne/> (12.01.2017).
- Lista źródeł danych. Pobrane z: <http://fbc.pionier.net.pl/pro/zrodla/#listsheader> (12.01.2017).
- Najczęściej zadawane pytania. W: Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa. Pobrane z: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/text?id=faq> (12.01.2017).
- O FBC. Pobrane z: <http://fbc.pionier.net.pl/pro/informacje-ogolne/> (12.01.2017).
- O Polonie. Pobrane z: <https://polona.pl/> (12.01.2017).
- Public Domain Mark 1.0. Pobrane z: <https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/> (12.01.2017).
- Regulamin Biblioteki Cyfrowej WBP w Lublinie. Pobrane z: <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/text?id=regulations> (12.01.2017).
- Regulamin korzystania z Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego. Pobrane z: <http://www.bu.uni.wroc.pl/e-zrodla/biblioteka-cyfrowa/regulamin> (12.01.2017).
- Szczepańska, B.: *Prawo autorskie – ochrona dzieł elektronicznych*. Pobrane z: <http://bbc.uw.edu.pl/Content/4/04.pdf> (13.06.2017).
- Terms of Use. Pobrane z: http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:Terms_of_Use (12.01.2017).
- Usage Guidelines for Metadata. Pobrane z: <http://www.europeana.eu/portal/pl/rights/metadata.html> (12.01.2017).
- Warunki korzystania z usługi Google Play. Pobrane z: https://play.google.com/intl/pl_pl/about/play-terms.html (12.01.2017).

Zasady udostępniania, gromadzenia i zabezpieczania kolekcji. Pobrane z: <http://kpbc.umk.pl/dlibra/text?id=polityka> (12.01.2017).

Znak domeny publicznej 1.0. Pobrane z: <https://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/deed.pl> (12.01.2017).

Agnieszka Łakomy-Chłosta

Department of the History of Books and Libraries

Institute of Library and Information Science

University of Silesia in Katowice

e-mail: a.lakomy@interia.pl

**Limitation of access to public domain books
in the digital environment**

Abstract: In 2012 in New Zealand research in the limitation of access to digitized versions of printed books whose copyright expired was conducted. Research demonstrated that the organizers of digital repositories and libraries are not always aware of the legal status of the works which are included into the collections and they introduce various limitations in the access to these items. These are both technical and legal limitations. The results that were obtained became a stimulus to conduct similar research in reference to Polish public domain books and to seek an answer to the question about whether Polish public domain books are also subject to limitation of use in the case such books are placed in the digital environment. The article presents the methodological premises and an in-depth account of the results of the research which was conducted.

Keywords: Digital library. Electronic books. Limitations of access. Public domain. Repository

